

Като видял това от прозореца, Вазов наредил полицейския пристав Добринович да отиде и я освободи. Но офицерите, които били в доста нетрезво състояние, стреляли и едва не убили пристава. Добринович се върнал при Вазов и му казал доста разтревожен: Невъзможно беше високоблагородие — стрелят!

Според стария кмет на Берковица — Тома Панайотов, който ми разказа тая случка, останала в паметта на берковчени, тая кадъна била Зихра. Това обаче не можах да установя от разпита на стари берковчени. Така че малко вероятно е тази жена да е била Зихра.

От Берковица, според спомените му, Добринович преминава на служба като помощник на полицмейстера в София. По-късно се установява като адвокат във Видин, където малко упражнява адвокатството, а повечето оправя работите на клиентите си по партизански начин. Дълги години е избран за народен представител. До края на живота си остава в партията на Драган Цанков.

Запазил високомерното си отношение дори и към хората, с които другарува, помня го да минава по главната улица на Видин, с тънко контешко бустунче, тъмно-сини очила и високо вирната глава, без да поглежда около си. Когато го видехме ние, учениците от последните класове на Видинската гимназия, поздравяхме се и казахме помежду си на присмех: „Върви изправен като да е глътнал бастон.“

Ето какъв е бил Георги Добринович — прототипът на „хубавия пристав“ от „Митрофан и Дормидолски“ на Вазов.

Д-Р К. КРЪСТЕВ ДО КИРИЛ ХРИСТОВ

Светла Гюрова

В историята на нашите литературни нрави писмата на д-р Кръстев до Кирил Христов са една светла страница, великолепен акт на доверие и преданост и същевременно свидетелство за етичните и естетически позиции на един от най-големите български критици.

С редактора на сп. „Мисъл“ Кирил Христов се сближава още като ученик в I мъжка гимназия, където по същото време Кръстев преподава философия. В началото на 1895 г., непосредствено преди заминаването си за Италия, Кирил Христов му поверява част от литературните си трудове. През следващите месеци в „Мисъл“ се появяват стихотворенията: „Октава“, „До морския бряг“, „Под прозореца“, „Зюйлема“, Морските сонети (поменатите стихотворения Кирил Христов включва в първата си стихосбирка „Песни и въздишки“). Убеден в поетичното дарование на младия поет, редакторът на „Мисъл“ го привлича за сътрудник на списанието, лансира го в литературните среди, пише възторжени отзиви за „Песни и въздишки“ и „Трепети“. Нещо повече. Този външно сух и съсредоточен критик става покровител, приятел и учител на младия Кирил Христов, стреми се да даде някаква насока на неговия поетичен талант, да омокоти болезнените му предразположения, да улесни и уясни личния му живот. „Единствената опора в това тежко време — споделя Кирил Христов — имах в силния характер на Кръстева, когато все повече обиквах и към когото все повече се привързвах. Неговото влияние върху мене и тогава, и по-късно беше незаменимо, благодатно. . . . Аз чувствавах, че този човек може да отиде във вода и в огън за оногава, когото цени и обича. . . . Редакцията на сп. „Мисъл“, всъщност домът на д-р Кръстев, за мене още от първия ден стана едно благодатно тихо пристанище. Аз можех да посещавам по всяко време своя неотдавнашен учител, превърнал се в сърдечен приятел. Чувствавах го като най-близък роднина, кръвен и духовен. Можех да споделям с него най-големите си грижи. Нямаше душевно, тягостно състояние или външна ненадейна неприятност, която той да не посрещне с най-голямо участие и с разумен практически план за отрезвяване“ (Из спомените на Кирил Христов „Затрупана София“). Защото смисъла на своята критична дейност д-р Кръстев не търси единствено в оценъчната работа. С писателя, спечелил неговите интереси и симпатии, той се заангажира изцяло, уча-

ствува в идейното му и духовно формиране, стреми се да му създаде необходимата атмосфера, необходими условия за правилно развитие на таланта.

Мнозина смятат, че кръгът „Мисъл“ е отклонил Кирил Христов от гражданската поезия, че е попречил на неговото развитие в духа на хуманитарните и демократични традиции на нашата утилитарна литература. Това е дълбоко заблуждение. Всред безбройните почитатели на младия поет д-р Кръстев е един от малцината, които съзират опасните тенденции на бъдещото авторско развитие. Без да бъде поклонник на социална и утилитарна поезия, критикът се бори от прекомерната субективност на младия Кирил Христов, от липсата на интелектуален контрол в неговата поезия. Стрими се да го подтикне към максимално интелектуално съсредоточаване, да пробуди у него вкус към художествено осмисляне на темата, да пробуди интерес към националните и психологически проблеми на българина. „Трябва само да скърбим и горко да скърбим, че стихийната страстност на негова натюрел заглушава негова интелект, заглушава неговите социални чувства, неговите чувства на алтруизъм, чувства на състрадание към страждущия брат, към окървавеното отечество — пише д-р Кръстев. Ако продължава така, той ще лиши своите творения от оня възвишен подем на духа и от ония свещени оман, които са нещо по-велико и по-поетично от самата поезия, които ѝ дават святост и я възвишават до божественото. Без идейния противовес тая поезия на емоции, на чувственост и на елинска жизненост ще пресити читателите и ще направи самия творец жертва на смъртелна досада и на потърс от живота в една възраст, в която животът е най-велико благо, — защото е най-велик дълг. Ний казахме, че поезията на Кирила е болна от излишък на живот. Но жизнеността на една поезия е едно нещо, а нейната художественост — друго. Само в първокласни поети върховната жизненост се съчетава с върховна художественост! Дали към първото у него ще се прибави и второто, днес не може да се каже; то е въпрос на бъдещето. Но в тая сборка вече има няколко неща, които поразяват със своята художественост. (Д-р Кръстев. „Кирил Христов, Тренсти“, Мисъл, VIII, 1898, кн. 3).

Разривът с кръга „Мисъл“ е свързан с първите творчески кризи на Кирил Христов. Липсът от интелектуална и идейна опора, сам неспособен да си изгради естетическа концепция, поетът се лута между отделни литературни групи, поддава се на внушенията им, за да отрече по-късно настроения и принципи, в които е вярвал. Все така необмислен е и разривът му с д-р Кръстев. Повод на скарването е статията на Стефан Минчев „В мъгла“. (Общо дело, II, 1901, кн. 1). Кирил Христов е обиден от интерпретациите на Стефан Минчев; засегнат е и от някои ласкави оценки на Кръстев за критика. „Отивам един следобед у дома му (у Кръстева). . . подава ми една статия на Стеф. Минчев и ми казва весело: — Прочети я, догдето аз привърша. Да видиш как те е надрусал. . . Като я дочетох, аз я хвърлих на масата и изръмжах: Голям глупак е тоя. Стеф. Минчев. — Глупак не е, но само фанатик. . . аз ще искам да бъде един от по-честите сътрудници на „Мисъл“. Ще видиш как ще го оправя. . . Напсунах кабинета на Кръстева, без дума да кажа“ („Затрупана София“, стр. 79). Скоро след това, в кн. IX на сп. „Мисъл“ се появява следната бележка: „Като пръв опит в тая насока (да се охарактеризира досегашната поетическа еволюция на Кирил Христов) и не върху психологическа, а върху теоретическа, респ. марксистка почва, тоя опит заслужава внимание. Не толкова зарад решението и изводите. . . но зарад грижливото характеризирание на поета и зарад стремлението му (на Стефан Минчев) да потърси по-дълбоките причини, които са довели поета „на кръстопът“. (Ново време. Месечен преглед на умствения и обществен живот — „Мисъл“, XI, 1901, кн. 9). Раздражен, Кирил Христов пише на д-р Кръстев и го моли да обяви на кориците на списанието, че се отказва от сътрудничеството в сп. „Мисъл“. В следващата книжка Кръстев помества текста на писмото: „Да се извести върху кориците на следващата книжка на „Мисъл“, че не желая да фигурирам като сътрудник на това списание. Кирил Христов.“ В същата книжка Кръстев печата и обширната си статия „По повод на една критика“. Водени от различни съображения, Стефан Минчев и д-р Кръстев идват до заключението, че „На кръстопът“ е крачка назад в развитието на поета. Докато Стефан Минчев изхожда от миогледните позиции на Кирил Христов (Липса на интерес към социалните и обществени проблеми на времето), д-р Кръстев говори за психологическа предопределеност на поета към друг вид творчество. Безспорно, известна роля в случая изиграва и личното раздражение на д-р Кръстев, въпреки че статията

издава по-скоро подбуди от мирогледно естество. Крикът се е убедил, че богатият чувствен мир на Кирил Христов ще си остане една стихия, един неовладян хаос, един свят, лишен от общочовешки и идейни принципи. Защото ако „Песни и въздишки“ и „Трепети“ все пак оставят една надежда за интелектуално развитие, през 1901 г. това развитие е по-малко възможно и по-малко вероятно. И ако Кирил Христов прави известен опит за рефлексивна и гражданска поезия (в подобен смисъл д-р Кръстев тълкува сборника „На кръстопът“), то това е по-скоро плод на външни влияния, които само повърхностно докосват поета.

С отпечатването на статията назрелият конфликт между Кръстев и Кирил Христов се разразява с пълна сила. Поетът печата редица сатирични стихотворения, посветени на Кръстев: „Прах за ветровете“, „Наука“ („Наш живот“, I, 1901, кн. 1, стр. 1—4; г. I, 1902, кн. 3, стр. 143); следват „Орала мухата на вола на рогата“, „Повтор да се родя ли дойде време“, „Доктор Ставри“. Възползуван от случая, а може би и под влияние на Кирил Христов, Антон Страшимиров прави опит да уязви д-р Кръстев, обвинявайки го в непоследователност, безпринципност и липса на определена естетическа концепция. (А. С. „Из периодическия ни печат“ — „Наш живот“, I, 1902, кн. 3, стр. 153—157). В духа на своите разбирания отговаря и Стефан Минчев (Стефан Минчев, „На един предвзет критик“ — „Общо дело“, II, 1902, кн. 14, стр. 212—213). И понеже повод за полемиката е Кирил Христов, авторът отново се връща към неговото творчество, твърдейки, че „поетът е бил досега на крив път“ и че подвеждан от д-р Кръстев, не е „счел за нужно да заживее с чувствата на околните, да се радва и да плаче с тях в името на някои по-високи цели, каквито могат да се намерят в нашия живот“. Предизвикан, д-р Кръстев отпечатва статията „Недобросъвестност на един социалдемократ“ („Мисъл“, XII, 1902, кн. 2, стр. 136—142). Кирил Христов му отговаря възбудено и невъздържано, обвинявайки го в преднамереност и лична заинтересованост. (Кирил Христов, „Един отговор без „силни думи“, „Наш живот“, I, 1902, кн. 4—5, с. 237—240). Отежнен от някои лични и парични отношения, конфликтът води до пълен разрыв. Кирил Христов прави опити за сближение с Вазов: д-р Кръстев се отказва от писаното за „Песни и въздишки“ и „Трепети“ и в книгата си „Млади и стари“ изобщо не споменава за ролята на Кирил Христов в развитието на новата българска поезия. С течение на времето обаче раздразнението на Кирил Христов изbledнява и в „Затрупана София“ поетът се домогва до по-обективна преценка на фактите: „Тук чувствавам необходимост да призная, че не Кръстев, а аз съм виновен за печалния край на нашето хубаво приятелство. . . След като в продължение на ред години много пъти съм го огорчавал и съм постъпвал с него така, както не се постъпва и с един от най-обикновена категория приятел той най-сетне имаше право да подири, да нарани неблагодарния и да отрече каквото може от онова, заради което до не отдавна така трогателно се е грижил“. („Затрупана София“).

Писмата на д-р Кръстев до Кирил Христов се съхраняват в ЦДИА, фонд № 131, опис I, арх. ед. 517—525. Част от тях самият Кирил Христов преписва и подрежда с оглед евентуалното им издаване (Фонд № 131, опис I, ед. арх. 300), като в скоби разкрива направените съкращения от автора на писмата. Съкращенията в настоящата публикация са предадени в правоъгълни скоби.

1

София, 29 ян. 97
12 ч. веч.

Любезний г. Христов,

Получих и двете Ви писма и разбрах до нейде неразборията.¹ Вий не сте били получили коректурата от ония стих., които не влязоха в I кн. и които, понеже имаше доста време, Ви пращах да прегледате. Освен това изглежда, че не сте получили и отворената ми карта, пратена едновременно с тая кор[ектура]. Следствието на всичко туй е, че ми повръщате I-та кн. от

¹ В края на 1896 г. Кирил Христов заминава за Брюксел, за да учи право. Няколко месеца по-късно една злощастна дуелна история прекъсва заниманията му и го връща в България.

Мисъл" и, кой знае, непрочетена. Ако действително не е прочетена, кажете ми да Ви я пратя повторно. Жално би било да бъде непрочетена Пенчовата поема и моята студия за студентството, в която съм вложил с толкова труд толкова заветни мои младежки мисли.¹

Вашите писма са повече от отчаяни: — те са лирически стихове, от които началото и края ми остава у Вас. . . . Аз обичам отчаянното, макар да не вярвам никога, че бих бил способен да му се поддам, че не бих излязъл по-силен от него. Обичам го тъй, като художник, като психолог, но аз поставям човешката воля, всеилието на духа, по-горе от всичко. Няма нищо по-велико от страданието и по-поетично, но. . . . от онова страдание, което ний страдаем, ако мога тъй да се изразя. Вий виждате, че аз изповядвам един егизъм, който се доближава до идолатрия на човешкия дух. Опитайте се не можете ли с такава лоша доктрина и Вий да направите нещо добро.

Вам Ви тежи живота. Превъзходно; бъдете художник и научете се да се наслаждавате от това. Аз рядко падам в такова униние, щото да си пожелаая покой; но всеки път, когато ме посети то, аз съм намирал такова щастие, щото ако живота ми позволяваше, щях да го вардя, а не изкуствено да го прогонвам. Аз като че завиждам на ония, които са нещастни: това е едно от малкото щастия, които не се отнемат. Но не е лесно да бъдеш нещастен и да бъдеш полезен — а полезността е мерилото. Не е нужно да бъдем ни съетни, ни славолюбиви, за да твърдим, че трябва да се живее, да се носи товара, за да се направи нещо за тоя народ. Ето защо аз съм уверен, че Вий няма да направите никаква глупост. Вий знаете, каква ужасна пустиня е България, колко е бедна тя от хора, от цели характери, от герои. Дойдете в нея и умрете като герои, не умирайте от глупава и безполезна смърт!

На новата книга ще захвана съвсем нови теми. В отвор [еното] си писмо Ви обръщам вниманието на някои книги, които биха могли — ако Вий искате пак, разбира се, — да Ви просветлят мрачните мисли. Сега ни една почти не ми иде на ума, само Хюго, неговите речи („Actes et paroles“) и неговите „Châtiments“. Не по-малко полезно би Ви било и да пооставите четенето, по ако с туй Ви остави и мисленето, че иначе е по-лошо. Ако ли това не можете направя и ако, както предполагам, не можете и да се занимавате с оный, за което сте отишли, не е ли по-добре да си дойдете. Бих Ви зел в нашето общество, бих Ви дал доста механическа работа от „Мисъл“ и още по-много духовна, бих се опитал въобще да Ви вдъхна малко — ако не друго — лермонтовско любопитство към живота, да Ви оматериализирам малко. Подир туй е лесно. Да бих във Висшето Уч[илище], щях просто да Ви накарам да направите това, защото ще се надявам, че с другите студенти ще мога да Ви увлека и отгледа — от Вас — в друга област на идеи. Сега е малко мъчно, макар да тъкмя да начена една серия публ[ични] лекции — и все не се решавам по много причини.

Вашите стих[отворения] са много хубави; по-малко ми харесват първите и ако си дадете съгласието, от тях бих махнал 3—4, а посл[едните] — само едно. Заедно с туй писмо ще Ви се прати кор[ектура] от тях.² Върнете я по-скоро. Разкажете не четох, когато се наредят, тогава. Но много би ме задължили, ако поне малко измените право[иса] си: удвоявате работата. — Освен с поезия, не би ли искали и с др[уго] да помогнете на „Мисъл“? Аз бих могъл от тука да Ви указв[ам] някои статии за рефериране, па и сами да намирите. Напишете например нещо за Leopardi; готвят юбилей му за догодина и той трябва да Ви интересува. В „Nuova antologia“ има от Кардучи една ст[атия] [гл. „Revus des revues“ за 1 февр.], от която много ми харесаха вложените в устата на Leopardi думи. — Писал бих още, но часът ми на 1, а трябва поне до 2 да заспя. С Пенча не си ли пишете? Помина се сестра му Пенка; не зная знаете ли я; то беше въ-

¹ Става дума за поемата на Пенчо Славейков „Бойко“ и за студията на д-р Кръстев „Българската университетска младеж и нейните социални задачи“. И двете творби са публикувани в сп. „Мисъл“, VII, 1897, кн. 1.

сп. „Мисъл“, VII, 1897, кн. I.
² В кн. 2 и 3 на сп. „Мисъл“ (VII, 1897) са публикувани следните Кирил Христови стихотворения: „Станси“, „Изход“, „О, да“, „Защо“, „Бисер и песен“, „Напразно вий“, „Спомен“, „Молитва“, „Звезда“, „Стон“, „Епипиния“, „Мъртва целувка“, „Терции“, „Богохуство“, „Разочарование“, „Животът“, „В примка“, „Трагедия“, „Achi severi“. Същите стихотворения са включени по-късно в стихосбирката на Кирил Христов „Трепети“.

пътената Пенчова муза. От неделя се готвя — с някакъв страх — да захвана един етод за Свет. Миларов.¹ Какъв дивен сюжет! Единствен в наш[ата] литер[атура].

Бъдете весели! Това е най-великото изкуство!

Ваш Д-р К. Кръстев

Р. С. Нека сключа с подписа си, то утре мога пак да прибавя. Благодар[аря] за портр[ета]; ще Ви върна когато ми хареса някой мой портрет.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 517.

2

Четвърт[ък], 10. 4. 97

Най-подир една вест! Аз рекох, че са Ви изяли рибите!² Писмото Ви много съблазнява, добре че имам сега с какво да лъжа себе си и другите: сказката на студентската вечеринка. Па и „Мисъл“ остана за след празниците, две книги ще бъдат. Ще искам да ми пратите нещо хубаво, пламенно и лудо, — „бясно“ — до 20 апр[ил] ст. ст. най-късно. — Дано получа утре края от „Каина“. Пасм[аник] ми пише, да пратя ръкописа, щял да го вземе [Бобчев] по 60 л. на кола. Това е повече от достатъчно: два охолни месеца. Земете мерки овреме да го довършите. — Сказката ми оная неделя има премного публика, но аз не съм доволен: — не можах да си развържа устата и сърцето, както исках. — Трябва ли скоро да Ви пратя пари, или ще чакате от Пл[овдив]? Ще пратя утре на Пасм[аника] адре[са] — пари щели уж тоз час да Ви пратят.

Ми[ого] здр[аве]; като живееете, не забравяйте науката универс[итета] в Неапол.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 517.

3

Соф[ия], 12. 4. 97.

Любезни Христов,

Това, сигурно любовно, [и] почеркът е такъв! писмо седи на масата ми и въздиша 7—8 д[ена]. Има и др[уго] едно писмо от Триест, препоръчано, което утре ще Ви се препрати — ще дам адре[са] на пощаджията.

Приех вчера ръкописа, писмото и цените: много съблазнителни. Почти съжалявам, че не тръгнах и че не мога: — в май вече не може, няма смисъл да се вари човек.

¹ В кн. 2 на сп. „Мисъл“ (VII, 1897) е публикувана статията на д-р Кръстев „Светослав Миларов и неговия политически дневник“.

² През 1897 г. Кирил Христов прекарва няколко месеца в Неапол. Идеята за това пътуване е на д-р Кръстев, който финансира поета срещу една бъдеща стихотворна сбирка, написана в опиянение от италианския юг. Известна парична подкрепа Кирил Христов получил и от С. С. Бобчев, в замяна на което Бобчев добил правото да публикува в списание „Българска сбирка“ Кирил Христовия превод на Байроновия „Каин“. „Въпреки оскъдните си средства аз преживях в Неапол близо 5 месеца един такъв живот, който, ако бе сполучил да предам в роман, би изглеждал като фантастичен сън, пълен с безумно щастие и с ужаси и опасности, що на всеки миг най-ненадейно могат да костват живота — пише Кирил Христов. Тоя буен и на пръв поглед лекомислен живот не само не изпълни всичкото ми време и не пречеше на моята работа, но и, напротив, благоприятствуваше ѝ. След лудо прекарана нощ, след пълни с романтичен блясък излети до Капри, до Помпей, до Везувий — аз с шеметна за сън глава се улавях за перото и, макар под форма на бърза импровизация, почти всеки ден гледах да си заслужа онова, което получава душата ми от тая хубава страна и от тоя пламенен народ“ (Из неиздадената автобиографична книга „Ад в рая“).

През есента на 1897 г. Кирил Христов се завръща в България с готова стихосбирка („Трепетни“), която същата година Стефан Гидиков издава като премия на сп. „Живот“.

Утре други ден ще изпратя ръкописа Пасманику.¹ Но ще го прочета предварително и ще поправа туй-онуй. Не сте ли наченали още 2-то д[ействие]? Бързайте, да бъдете акуратен пък и за да можете да преглеждате сами по една кор[ектура]. Пишете Бобчеву и искайте това.

Хаджията печата някаква повест — „Братът на прочутия бай Ганя“, за която ми пише, че щял да учуди света.² Аз зарязах моето „съчинение“ — за неговите истории, ама ако издаде това чудо, много ми се ще да му напиша една „рецензия“. Туй би било по-кратка и по-ефектна разправа!

Много скоро сте възприели италианската леност! В два три дена! Ако тъй бърже Ви обладае и италианската поезия и любовта им, Вий трябва да се считате щастлив! Както знаете, против леността има само едно средство: работата. И волята е — най-първото средство, но трудът може да я заменява и да я създава. Земете си непременно за четене някоя научна книга, или някоя история на Нова или Стара Италия, за да се свържете със страната по-яко, по-братски.

Не ми пишете нищо за Университета, не сте ли се записали още? През май си направете удоволствието да поискате пак от Велич[ова] пособие, да видим само какво ще стане.

Искал бих да се потрудите да направите една статийка за Леопарди [прочетете там ст[а]тията] на Кардучи и да преведете някое стихотв[орение].

Висковски е във Венеция.³ Имам завчера една карта от там. А Чапрашиков не се е обадил никакъв от Париж. Види се, удавил се е! Обадете се на Пенча от Неапол: той ми прати от „Кърв[ава] песен“ — една прелюдия на II-та песен. Ми[ого] хубаво нещо!

Сбогом; поздрав от Кору баглар. Вчера се губих из него; разкошно е цѐфнал.

Ваш К. Кр.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 517.

4

Петък, 18. 4. 97.

Получих ръкописа. Парн пратих завчера; писал Ви бях завчера и една карта, но то на стария адрес, в която Ви давам идеята да прекарате семестра в Загреб и да не се връщате още сега. Какво ще направите?

Ако не забравя, ще туря обявлението; книжката още не е излязла.

Както изглежда, не сте се ползували от италиански превод на Каина. Но че сте работили юнашки, се вижда. Значи, когато искате, можете да се накарате на каквото щете!...

Поздрав на Италия!

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 517.

5

Получих Ви писмото и стихотв[орението], истина е лудо, — добро е, но за тая книжка закъсня — утре излиза. Ще го туря заедно със „снопчето“ в след[вашата]⁴. — Не съм писал до сега на вар[енския] издател, ще му пиша. Искане ми се да нарека сборката Ви Любовни трепети и може да го сторя, макар да е малко башибозушки от моя страна.⁵ Ама тогава ще трябва от-

¹ Става дума за ръкописа на Байроновата мистерия „Каин“, която Кирил Христов превежда в Неапол. Д-р Д. Пасманик в един от редакторите на сп. „Мисъл“.

² Д-р Кръстев визира писателя Георги хаджи Бонев и неговата книга „Братът на бай Ганя Балкански“. Хумористични разкази за един съвременен „интелигентен българин“. София, Д. Петров, 1897.

³ Става дума за поета Висковски, приятел на Кирил Христов и д-р Кръстев.

⁴ Д-р Кръстев има пред вид стихотворенията „Песен“, „Молба“, „Предателка“, „Есенен мотив“, „Пътеводен лъч“, „Черните очи“, публикувани в кн. 5 и 6 на сп. „Мисъл“ (VII, 1897).

Същите стихотворения са публикувани по-късно в стихосбирката „Трепети“.

⁵ Стихосбирката „Трепети“ е издадена в Сливен през 1897 г. като премия на сп. „Живот“.

чаяни любовни стих[отворения] да напишете, белким стоплим, разпалим, почувств[уваме] тая тъпа България, за която любовта съществ[ува] само зад вратата! — Вий сте помислили, че ще пиша на Хаджията рец[ензия], а пък аз му пиша „рец[ензия]“ — то е просто и спокойно ще изложа неговата работа, като — съдърж[ание] на съчин[ението] му. Една благоволителна про- ния ще бъде тон — ако го пиша я, което е въпрос, книгата му още не е излязла. — Ако кни- жарят не склони на добри усл[овия] за Сбирката, ще трябва да я издадете Вий, но затова ще е нужно да бъдете сами тук. Трябваше да напишете някоя пътна лудория — само да имате такова търпение. — Алеко се отпилял във Видин: — имало празен пайтон.

Поздрав.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 517.

6

Сряда, 7. 5. 1897.

Писах на Пасм[аника] да вземе той парите, ако може. Нямам отговор. В майската книжка на Б. Сбирщина няма Каина.¹ Чаках още стихове за V кн.; Розалия [в първата форма, която по ми харесва] и последната пратка дадох да се редят.²

Както сте видели от IV кн. на „Мисъл“, аз оставих името на сбирката „Трепети“, но пов- тарям съвета си да бъде ако не изключително, то преимуществено от любовни стих[отворения]³ Инак ще лежат книгите в лавиците на книжарите! — Какво не пишете нищо за Везувий! Не сте ли ходили? Ами университета знаете ли де е? — Горещините в Неапол как са? Може ли още да се живее или не?

Пенчо ще се прибере туй лято. Днес му пиша. — Не можете ли свърши писмата си в 4—5 д[ена]? До 20. V. да доде, може да влезе в тая кн[ижка]. Алеко не е давал своя фейлетон-раз- каз, аз няма да му го искам. Намерихте ли за Михайл[овски] Леопарди, стиховете? Сбогом; нещо като олово ми тежи на душата. . .

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 517.

7

13. 5. 97. Вторник. Пазарджик.

Додох в П[азарджик], за да видя окървавения труп на Алека. Разбирате ли какво Ви казвам; трупът на Алека. Пътувал с Такева, на 11-и вечерта, в 9 ч., около 9—10 к. м. от Паз [арджик], един залп, от 4—5 разкрача, изгърмява и ударва само Алека — в сърцето. Злодей- ский куршум е знаел, че там го най-много болеше и че там беше най-уязвим.

Работата е партизанска; подкупените убийци са пратени за Такева. София е в тревога; аз тръгнах от там вчера по 11 ч., а тая заран доде и Даск[алов, П. Н.] с неколцина други. — Пращам Ви и притурката на „Знаме“, писана от Ризова.

Ще гледам да му туря портрета в след[ващата] кн[ижка]; напишете непременно нещо за него и пратете.⁴

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 518

¹ Драматичната поема „Каин“ е публикувана в „Българска сбирка“.

² Споменавайки „Розалия“, д-р Кръстев има предвид едно от най-популярните Кирил- Христови стихотворения — „Черните очи“. За пръв път стихотворението е публикувано в сп. „Мисъл“, год. VII, 1897, кн. 5 и 6. С известни промени стихотворението е поместено в стихо- сбирките „Трепети“, „Избрани стихотворения“ и „Химни на зората“.

³ В книга 4 на сп. „Мисъл“ (VII, 1897) на последната страница д-р Кръстев отбелязва: „Под печат, Трепети, лирически стихове от Кирил Христов“.

⁴ В изблик на гняв и скръб Кирил Христов написва стихотворението „На смъртта на Алека Константинова“, публикувано в сп. „Мисъл“, г. VII, 1897, кн. 5 и 6. С известни промени и съ- кращения стихотворението е поместено в началото на стихосбирката „Трепети“, посветена на „Светлия дух на Алека Константинов“.

Пари пращам днес или утре. Вестници Ви пратих, но не сте ги получ[или] на време, защото пощата спря от 1 нед[еля], едвам вчера проработи, та получих Вашата карта, писмо стих[отворението] за Алека и Сбирката. — Българите какво ще направят, казвате. Едно голямо нищо! И толкова. Вече рядко поменуват Алека и свестни статии никъде няма. „Прогр[ес]“ не Ви пращам, защото нямате нерви да изтърпите безочливостта му.

Бързам за Княжево, утре повече!

Пиша за Алека, но бавно; ще се забави книжката май.¹

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 524.

Париж, 13. 4. среда, 1898.

Булката ми пише, че си се бил отчаял, писал си ми и аз не съм ти бил отговорил. Наистина, аз се позабав[их] 2—3 д[ена] след 2-та ти карта, но все ти писах; и от тука тоже, преди 6 д[ена], а ти никакъв не се обади. Види се, и моите п[исма] са пропаднали, па вероят[но] и някои твои: осв[ен] 2 карти др. не съм получавал. — Истина ли си бил свърш[ил] парите? Е, неправ[им] хаймана си тогава! Види се, иска ти се по-скоро да си идеш в София — за глупавия, безосмислен и неразумен живот.² Впрочем кой те знае, по-разумно ли си жив[ял] и в Прага! — Бих ти пратил пари, но имам в тая мин[ута] само 80 л. До края на нед[елята] ще получа или пък ще пиша в България да ти пратят. Но хаймана си, имаше пари за 1 мес[ец] охолол живот в Прага. Аз в Париж имам за 150 л. отличен панс[ион] и храна.

Моята милост е, за жалост, много солидна и домоседка: повече от колкото сам бих искал, че няма да видя нищо „пикантно“. Но дано по-нататък добия охота за ходене. — Утре отивам във Versailles за цял ден, днес или друг ден ще бъда сл. пл. в Bois de Boulogne. На Айфел[овата] кула още не съм се качил, а бих те видял от там, ако не се вреш ептен по мрачни локали и подземия. . .

В 2-то си писмо ти пишех за ръкоп[ис]; истина, беше още рано, но като те знам какъв си бърз, рекох да е по-рано. — През другата нед[еля], до ср[еда] — чет[въртък] мога ли получи? След туй ще ти пратя каквото избира за премия.

¹ Кн. 5 на сп. „Мисъл“, г. VII, 1897 д-р Кръстев посвещава почти изцяло на Алеко Константинов. Книжката съдържа: Алеко Константинов. Некролог; Алеко Константинов, Торжествующая Болгария; Честита нова година, Тронната реч на белгийския крал, Законопроектът за изборите в Българското княжество (фейлетони); Д-р К. Кръстев, Пред кървавия труп на Алека; Пенчо Славейков, Алеко Константинову (стихотворение); Кирил Христов, На смъртта на Алеко Константинов (стихотворение).

² През 1898 г. младият Кирил Христов е смутен от една трагична любов. За нещастие любимата е съпруга и майка. В една зимна нощ поетът, по него време квартирант в дома на любимата си, побягва при д-р Кръстев. Кръстев приютава Кирил Христов у дома си, а на другия ден го изпраща в Сливен при Стефан Гидиков. Малко по-късно, по настояване на д-р Кръстев, Кирил Христов заминава за Прага и Лайпциг. Новите впечатления, интелектуалната дружба с Пенчо Славейков (в Лайпциг) успокояват поета. Остават само няколко любовни стихотворения: Последньо прости, Клетва, Безумно ледено сърце, На гарата, Ти питах ме, На север, Как лесно ти в душата ми задави (всичките публикувани в стихосбирката „Вечерни сенки“).

По същото време д-р Кръстев заминава за Париж с намерение да изучи френския език и да се запознае отблизо със съвременната френска литературна критика. В най-общи линии впечатленията си от Париж д-р Кръстев излага в пътеписните бележки „На път за Париж“, Мисъл, VIII, 1898, кн. 5 и 6.

Момче, прибири си пояса и седни на работа. Още не си ли научил чехския? Аз френ[ски] научих! Не слушаш ли и не разбир[аш] ли Врѣхл[ишки].

Щях да отскока до Лонд[он] и почти съжалявам, че не го сторих.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 520.

10

Париж, 14. 4. 98

Тръгвам за Версаял и ти пиша на гарата. На излизане от стаята зех картата ти от 12-и [т. е. ти дата не си писал, ама поне пощата писала]и я прочетох с големи недоумения. То се види, че няма да станеш човек. Препоръч[аното] писмо не е получено; ако пазиш разп[иската], рекламирай, та дано ти го платят — 40—50 л.! Прати ми дългото си писмо, ако искаш да ми направих удоволствие. Бъди уверен, че ще го чета, ще го гълтам с голям ницах. Прати го, непременно; ще ти отговоря, ако искаш.

Обичам те много, лудо младо, но, както ти писах вчера, имам само 80, утре стават 65. Но тая нед[еля] се надяв[ам] да получа и ще ти пратя за път. Пилей се в Бълг[ария], като си обърнал и Прага на България. Кой е този и тази, която те вика тъй настоятелно от България? Пуси кривак.

Е, свършвам, че Косев ме чака. — Прибири си ума, момче, баре в крачулите, ако не в шапката, и здравей, здравей. — Аз няма скоро да тръгвам; имам намерение да изуча саялам езика. А дано и критиката им. Цял ден ще бъда в Сорбоната от понд[елник].

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 520

11

Париж, понд. Бог знае какаго числа.

Твоего писмо ме дразни на интимни излияния, из ония кѣтове на сърцето, в които сам аз рядко-рядко поглеждам — за да ти докажа, че не само ти имаш лудата и безконечна жажда за някакво велико, неизказано и необятно щастие. Разликата е, обаче, тая, че у тебе — да не кажа голяма дума! — няма никакви, да речем измислени, фиктивни идеали, които да имат повече мощ над духа ти, нежели анималните страсти, телесните и душевните. Твоя егоизъм не е нещо по-голямо от нашия, хорския въобще, но ти не го мачкаш, което ний правим с болка често. Сетне, ти не си бил, никога може би, или съвс[ем] кратко, под влиянието на богата, чиста женска душа. Ти си имал работа с толк[ова] жени, но за теб сякаш жената не е нищо друго освен жена — нито е дори човек! Това влияние, което е едно тихо веяние на един по-нежен и по-сладостен от нашия, мъжкия, дух, аз чувств[увам] от 12 години насам и нему дължа грам[адна] част от онова добро, което може би имам. Особ[ено] ясно почувств[увах] туй от 3—4 д[ни], от как се сдружих тук с една немкиня, малко убита, но сърдечна душа, с която половината ден сме заедно по музеите и парковете и аз чувствавам близостта на едно страдало и чувств[ително] сърце и туй никак не възвншава, прави ме по-добър и в тоя вертеп никаква плътска мисъл не доближава до мене. Сътрапезница ни е и една мила берлинка, в която бих се влюбил, да бях още способ[ен] за туй и да не беше толкова чиста, кристална — или не, именно затуй! — Пращам ти максимума, който мога: 20 л.; разпореждай се, имаш и за връщане и за Лайп[циг]. Там ще се храниш в пансиона с Пенча и ще платиш на тръгване. Адрес на Манолова е Nürnbergstrasse 9, III или I. Ако слезеш на Bayerischer Bahnhof, той живее тъкмо до нея гара, а Пенчо — 100 крачки по-далеч. — Туй не беше за отв. п[исмо], но нямам време за повече. (Една нечетл. дума) ти писмо и картата днес получих. Тръгвам подир 3 нед[ели]. Като ще се зимате с пустата черноока изгора, какви дяволи още те мъчат?! Земете се най-после и мирясай. Един скандал повече, не е голяма работа. Ама умен ако си, няма, обаче, да го направиш.

Я отскочи в Лайп[циг]. Пенчо е пак там. (Hohestrasse, 28)

Подир 10 д[ни] аз ще имам пари за път.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 520.

Кириле, кротувай там, много си добре и мисли, че аз съм живял там 3 години, че там съм израсъл — което впрочем е въпрос, тъй като не ми личи да съм порасъл. — Колкото за намиране място, ти няма нийде да го намериш — ако ще и в Пар[иж] да додеш. Аз, ако е рекъл господ, подир 8, 9, 10 ден[а] тръгвам; от къщи са дигнали олелия отдавна, ама не може; не съм свършил: още не съм ходил у J. Lemeitre, нито у R. Doppic, не съм видял [една нечетлива дума] и пр. От София ще ти намеря пари за връщане, а до тогава — кюти и земай инжекции против бърлбари. Пенчо ми[ого] хиперболично се изразява; ще стига да каже, че не си дип с ума си. Колебав се още за книгата, която ще преведем за 3-та премия. Но ти захвани, да не хаймануващ, Марк Аврелия, от Ренана; Пенчо ще го намери в библиот. Ще превеждаш само ония глави, дето се говори сал за него; захвани с I-та, аз ще ти кажа нататък. Но има хас цялата ки[ни]га да земеш да прочетеш! — Имам намерение да ида у Bernhard, че да видим какъв ще духне. Ами ти отиде ли баре да видиш Wundt'a, Volkelt'a, Elster'a. Тамам. Сбогом.

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 518.

Аз понд, вторник тегля за България; с всички митарства ще бъда до Кирила (дали е бил и той такъв джаснат аджеба!) и Методия, ще бъда в София. Преди края на [месеца] ще ти намеря, вярвам, пари, само че не много, та си прибирай малко наковасените в бира мустакци. Че пак си успял да прахосаш каквото си имал в 7—8 дена.

Захвана ли да превеждаш от Ренанова Марк Аврелий? Вчети се в него, белки те вчовечи, белки успее М. Аврелий тъй да те покърти, че да ти остане една нишка в нервите от неговото стоическо величие и дивна простота! — Какво станаха твоите прекал[ени] обещания за една повест? Я засучи ръкави, че да заваря една в къщи: като пристигна. Пенчо жив ли е? Ами Марион[ов] още ли не се е оженил? Чувай, бе Кириле, я се жени и ти!

И аз един път те сънувах, цялата нощ, а ти в туй време кой знае какво си правил. Утре вечер съм в Théâtre français, друг ден — в L'Opéra. Ти знаеш ли какво ще рече това! O, simplicitas! Хем без пари! Получ[их] ти дългата карта: не се бой, нищо няма да стане; па не бъди толк[ова] прост да се плашиш от сенки, от сънища, от глупости!

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед. 519.

На връх на твоя ден довтасах тука след три денонощни бдения непрекъснато. Исках да си опитам силите. Издържах без да ми мръдне чивията. Масата бяха мръднали и всички почти ми казват, че съм станал слаб и деликатен — като париж[анин]! — Утре ще взема пари от Банката, за да платя и своите борчове в Париж и се надявам още с утрешна поща да ти пратя Lebensstoff.

Искаш 150 л. ама страх ме е побъркал си сметката. Ще ти пратя 160, та каквото ти артиса, дай го на Пенча. Стипенд[ията] му е отнета вече, не от сега, а от 1-и септ[емврий]. Нека си вдига чуковете от сега! — Дадох твоите Г л у п о с т и¹ да се редят, без да ги чета. Ще си имам раб [ота] с правоп[иса] ти в кор[ектура]. Ти няма ли да научиш моето пусто правоп[исание]?² Обесвам се на твоето място, или го научавам. — Фадей жив!³ Станал филистер. Целуни Пенча и Марион[ова] по мордичките. Имало в И с т о к някаво антрефиле за негов[ата] К ъ р в а в а песен, т. е. псувня, писана по признанието на Говедарова от Вазова.³

ЦДИА, фонд № 131, опис 1, арх. ед.

¹ Автобиографичният очерк „Глупости“ е публикуван в Мисъл, VIII, 1898, кн. 5.

² Става дума за проф. Йосиф Фаденхехт.

³ Във в. Изток е публикувана язвителна бележка за „Кървава песен“.